

Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi
Seri: A, Sayı: 2, Yıl: 2006, ISSN: 1302-7085, Sayfa: 116-127

KALKINMA VE KIRSAL KALKINMA: TEMEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Ahmet TOLUNAY¹ Ayhan AKYOL

SDÜ Orman Fakültesi, 32260 Isparta
¹atolunay@orman.sdu.edu.tr

ÖZET

Kırsal ve kentsel çevrede bulunduğu bakımdan tüm toplumlar değişmektedir. Kalkınma, bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavramdır. Kalkınma üzerinde en çok tanınan kavramlardan biri olup, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimidir. Kalkınma sürecinin üç elemanı bulunmakta ve bunlar ülkelerin kalkınma uğraşlarında eş zamanlı olarak yürütülmektedir. Bu elemanlar; (1) Ekonomik Kalkınma, (2) Sosyal Kalkınma, (3) İnsan Kalkınması, olmaktadır. Kırsal kalkınma; insan yaşamına olumsuzluklar getiren kırsal çevre koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalardır.

Anahtar Kelimeler: Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkeler, Kalkınma, Kırsal Kalkınma

DEVELOPMENT AND RURAL DEVELOPMENT: MAIN CONCEPTS AND DEFINITIONS

ABSTRACT

All societies, rural and urban are changing all the time. Development is so closely associated with some form of action or intervention to influence the entire process of social change. Much has been written about the process of development, and the approaches which developing nations should adopt in order to develop. Reviewing this literature it can be concluded that a process of developments should contain three main elements, as; (1) Economic Development, (2) Social Development, (3) Human Development. Rural development is defined as those institutions, activities and linkages that combine to improve the economic and social well-being of people in rural communities.

Keywords: Developed and Underdeveloped Countries, Development, Rural Development

1.GİRİŞ

Ülkeler, barındırdıkları nüfusun refah ve mutluluğunu sağlamak için, sahip oldukları kaynakları verimli bir şekilde kullanmak zorundadırlar. Uygulanan ekonomik sistem ne olursa olsun, ülke ekonomilerinin cevap arama durumunda oldukları temel sorular evrenseldir. Bunlar; (a) *Hangi mallar üretilmelidir?*, (b) *Ne kadar üretilmelidir?*, (c) *Hangi teknoloji ile üretilmelidir?*, (d) *Bölüşüm nasıl olmalıdır?* Şeklinde. Bu dört temel sorunun uygun yanıtları ülkelerin ekonomik yapıları içerisinde bulunmaya çalışılmaktadır (Geray, 1991). Ekonomik yapı içerisinde; üretim, mübadele, bölüşüm ve tüketim olarak sınıflandırılan temel ekonomik aktiviteler, düzenli ve dengeli bir şekilde işliyorsa ekonominin sağlıklı bir çizgi içerisinde olduğu söylenmektedir.

Ülke ekonomilerinin sağlıklı bir çizgi içerisinde bulunması gerekli olmasına rağmen, kalkınma açısından konuyu düşünüldüğünde, sadece olumlu ekonomik gelişmelerle yetinilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Ekonomide olumlu gelişmelerin elde edilmesi ile ekonomik büyümeden söz edilmekte, fakat kalkınmadan söz edilememektedir. Zira ülke kalkınması çok boyutlu bir olgu görünümünde olup, daha çok niteliklerle ilişkilidir (Geray,1991).

Geçtiğimiz son 25 yılda çeşitli ülkeler üzerinde yapılan araştırmalar, kalkınma düzeyleri olarak ülkelerin gelişmiş (*developed*) ve az gelişmiş (*underdeveloped*) ülkeler olarak ayrılabilceğini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle; bazı ülkelerin diğerlerine göre daha fazla ilerlediği kabul edilmiştir. Bu noktada, ülkelerin hangi göstergeler ile gelişmiş ya da gelişen ülke olarak ayrılabilceği yanıtlanması gereken soru olmaktadır. Örneğin kişi başına düşen ulusal gelir önemli gerekli bir gösterge olmasına rağmen tek başına yeterli olamamaktadır. Çünkü sadece ekonomik yapıya dayanan göstergeler yanlış sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle bugüne kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı az gelişmişlik olgusunun saptanması ya da az gelişmiş ülke özelliklerinin belirlenmesi yoluyla yapılmıştır. Az gelişmişlik olgusunun saptanmasıyla, ülke kalkınmasının hangi anlama geldiği de rahatlıkla anlaşılmaktadır.

2. AZ GELİŞMİŞLİK OLGUSU VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN ÖZELLİKLERİ

Her ülke bir diğerine göre; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel özellikler açısından farklı konum ve yapıdadır. Bu farklılığa rağmen az gelişmiş ülkeler (AGÜ), aralarında bulunan temel ortak noktalar ile tanımlanabilmektedir. Zira, tarımsal üretimin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki hem pay, hem de nüfus bakımından yüksek oranda bulunması, gizli işsizliğin yaygınlığı, kişi başına düşen sabit sermaye ve tasarrufların düşük düzeyde olması, verimlilik düşüklüğü, ihracatın tarım ve doğal kaynaklara, ithalatın sanayi ürünlerine bağlı olması ve kişi başına düşen ulusal gelirin çok düşük düzeylerde olması, gibi ana çizgiler AGÜ'lerin ortak noktalarını oluşturmaktadır. LEIBENSTEIN, AGÜ'lerin ortak özelliklerini şu şekilde vermektedir (Savaş, 1979; Geray, 1991):

(A) Ekonomik Özellikler;

- a-Tarım dışı sektörlerde istihdam olanaklarının kısıtlılığı,
- b-Tarımsal üretim tekniklerinin ilkel olması,
- c-Tarım sektöründe işsizliğin ve özellikle gizli işsizliğin varlığı,
- d-Kişi başına gelirin çok düşük olması,
- e-Kişi başına tasarruf ve kapital donanımının düşük olması,
- f-Harcamalar içerisinde yiyecek giderlerinin büyük paya sahip olması,
- g-Dengesiz gelir dağılımının geçerli olması,
- h-Pazar ve kredi yapısının yetersiz olması,

(B) Demografik Ve Sosyal Özellikler;

- a-Yüksek doğum ve ölüm oranı,
- b-Yüksek nüfus artış oranı,
- c-Kırsal nüfusun aşırı kalabalıklığı,
- d- Eğitim düzeyinin düşüklüğü,

- e-Toplumsal davranışlarda geleneklerin hakim olması,
- f-Yetersiz beslenme, sağlık ve barınma koşullarının varlığı,
- (C)Teknolojik Özellikler;**
- a-Mevcut teknolojilerin ilkel olması,
- b-Faktör verimliliklerinin düşük olması,
- c-Haberleşme ve ulaşım araçlarının yetersizliği,

3. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER KALKINMASININ GENEL ÇERÇEVESİ

Ekonomide; "*Büyüme*" (*growth*) ve "*Kalkınma*" (*development*) üzerinde en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Bunun nedeni, ekonomik kalkınma teorisinin çok yönlü bir yapıda olmasıdır. Çoğu kez, bu iki kavramın aynı anlama geldiği düşünülmektedir. Oysa, büyüme ve kalkınma kavramlarının hem teoride, hem de uygulamada farklı yeri ve anlamları bulunmaktadır (Savaş, 1979).

Büyüme, ekonominin üretim, yatırım, dış ticaret, gelir, istihdam, sermaye donanımı, servet, doğal kaynak düzeyi, gibi bütün sayısal değerlerinin artış göstermesidir. Bu sayısal değerler, sadece ekonominin genel yapısına ilişkin sayısal değerlerdir. Ekonomik büyümeyi ölçülebilir yönü ile alan modellere "*büyüme modelleri*" denmektedir. Ölçülebilir sayısal değerler arasında özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılabilecek olanağı sağladığı için ulusal gelir artışları, en çok kullanılan ölçü olarak kabul edilmiştir. Genel olarak büyüme modelleri az gelişmişlik olgusu üzerinde durmamaktadır. Bu modellerde, endüstrileşme sürecinin yapısal değişimine yer verilmemekte ve bu nedenle de kalkınmanın sosyoekonomik gelişimi dikkate alınmamaktadır. Büyüme modellerinin, yapısal farklılıklar gösteren AGÜ' lerde uygulama olanakları oldukça sınırlıdır. Çünkü, ekonomik ve sosyal yapı bakımından birbirinden çok farklı olan bu ülkelerde, herhangi bir büyüme modelinin uygulanmasında güçlüklerle karşılaşılabilir. Bu nedenle AGÜ' lerin kalkınma sorunlarını dikkate alan "*kalkınma modelleri*" geliştirilmiştir (İlkin,1979).

Kalkınma kavramı, bir ekonomik gelişmeye veya aktiviteye atıfta bulunmadığı gibi, toplumda yaşanan sosyal değişimlerin genel bir süreci anlamına da gelmemektedir. Çünkü ülkeler ve toplumlar her zaman bir değişim süreci içerisindeyler. Bu süreç içerisinde kaynakların dağılımı, üretim teknikleri, kurumsal yapı, toplumsal değerler, insanların tutum ve davranışları değişmekte ve belirli bir yön içerisinde gelişmektedir. Ayrıca insanların gelenekleri ve yaptıkları uğraşlar statik değildir, sürekli gelişirler ve farklı formlar içerisinde yeniden şekillenirler. Bu yüzden kalkınma, sosyal değişim sürecini etkilemek için yapılan olumlu müdahalelerle çok yakından ilişkilidir. Kalkınma, bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavramdır (Oakley ve Garforth, 1985). Kalkınma, üretim ve kişi başına ulusal gelirin artırılmasıyla birlikte, ekonomik ve sosyokültürel yapısının da değiştirilmesi anlamına gelmektedir (Savaş, 1979). Bir başka ifade ile kalkınma, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimidir (Geray, 1991).

Kalkınma farklı amaçları ve süreçleri içerebilir. Örneğin;

* *Kalkınma; insanların daha fazla gelir elde ederek, yaşam düzeylerinin yükseltilmesi için, bir sosyal sisteme yeni ve modern üretim tekniklerinin sunulmasını gerektirebilir*

* *Kalkınma; geleneksel toplumun, gelişmiş batı uluslarının sahip olduğu toplumsal ve teknolojik yapıya topluca dönüştürülmesi olarak anlaşılabilir*

* *Kalkınma; insanların ve toplumların kendilerine güvenli bir gelecek kurabilmelerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi olarak düşünülebilir*

* *Kalkınma; insanların ne yapacaklarını, aldıkları sağlıklı kararlar ile belirledikleri özgür deneyimler olarak algılanabilir* (Oakley ve Gerforth, 1985).

Kalkınma sürecinin üç elemanı bulunmakta ve bunlar ülkelerin kalkınma uğraşlarında eş zamanlı olarak yürütülmektedir. Bu elemanlar;

(1) Ekonomik Kalkınma (*Economic Development*): İnsanların gereksinimi olan mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesiyle, insanların refah ve mutluluğu artacaktır.

(2) Sosyal Kalkınma (*Social Development*): Sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yapılan ve ağırlıklı olarak hizmet yönü ağır basan kalkınma konularıdır. Bunlar; sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, çevre sorunları gibi konuları içermektedir.

(3) İnsan Kalkınması (*Human Development*): Bireysel ve toplumsal olarak tüm insanların, sahip oldukları potansiyellerini kalkınma için kullanmaları ve ülkenin olumlu yönde gelişmesinde yapıcı rol oynamalarının sağlanmasıdır. İnsan kalkınmasında toplumun bireylerinin eğitilmesine büyük önem verilmektedir. Eğitime küçük yaşlardan başlayarak çağdaş insan yetiştirme yönünde yapılmalıdır. Gelişmiş Ülkelerde (GÜ) ilköğretim 8-12 yıl arasında yapılmasına rağmen, AGÜ'lerde 3-5 yıl arasındadır (Oakley ve Gerforth, 1985).

Kalkınma ekonomisine ilişkin konular, AGÜ'lerin ekonomilerinin gelişmelerine yönelik teoriler ve politikalardan oluşmaktadır. Kalkınmayı belirten nitelikler;

- Ülke kaynaklarının toplumsal yapının koşullarına uygun biçimde kullanılmasını sağlayacak uzun dönemli bir ekonomik politikanın saptanması ve bunun uygulamaya geçirilmesi,
- Üretim yapılan sektörlerde verimliliğin yükselmeye başlaması,
- Altyapı yatırımlarının diğer sektörlerin gelişmesine olanak sağlayacak biçimde gelişmesi,
- Ulusal gelir dağılımında adil bir gelir dağılımına gidilmesi,
- Beslenme sorununun sadece kişi başına kalori olarak değil, sağlıklı beslenme koşullarına uygun biçimde çözülmesi,
- Eğitim sorununun geleneksel eğitim düzeyinden, ülkenin uzun dönemli insan gücü ihtiyacına cevap verecek biçimde teknolojik bilgiyi de kapsayan bir düzeye çıkarılması,
- Kişilerin sağlık, konut gibi sorunlarının belirli ölçülerde çözümlenmesi,

- Kişilerin değişen teknoloji ve kültür aşamalarını kavrayarak, ulusal çıkarlarla kişisel çıkarların bağdaştırılabileceği bir dünya görüşüne ulaştırılması,

şeklinde sıralanmaktadır (İlkin,1979). Bu açıklamalar, *kalkınma* kavramının daha çok AGÜ' lerin yapısal sorunlarının çözülmesine yönelik uğraşları içerdiğini göstermektedir.

Ekonomi literatüründe kalkınma teorisinin iki temel sorunu olduğu belirtilmektedir. Bunlardan *ilki*; kalkınmayı tayin eden faktörlerin neler olduğunu belirlemek, *diğeri*; üretim faktörlerinin en yüksek kalkınma hızına ulaşmak için nasıl kullanılmalı gerektiğini ortaya koymaktır. Yüksek kalkınma hızına ulaşmak için, üretim faktörlerinin alternatif kullanım alanlarından en yüksek verimi sağlayacak bir tahsisat içerisinde olması gerekmektedir. Üretim faktörlerinin alternatif kullanım alanları denildiğinde *üç türlü seçim* söz konusudur. Birinci seçim, üretim faktörlerinin sektörler arasında nasıl dağıtılacağı ile ilgilidir. İkinci seçim, aynı sektörde uygulanması olanaklı projeler arasındadır. Üçüncü seçim, teknoloji seçimi ile ilgilidir. Zira her yatırım projesi, üretim faktörlerini kullanma oranına göre, *kapital-yoğun* ya da *emek-yoğun* teknolojileri içerir. AGÜ' lerin özellikleri arasında, ekonomik düşünce ve davranışların akılcı kurallarla işletilemediği, gerekli ekonomik organizasyon ve yönetimin gerçekleştirilemediği hatırlanırsa, kaynak dağıtımının kaynakların miktarını artırmaktan çok daha önemli olacağı ortaya çıkacaktır (Savaş, 1979).

Bir ekonomide üretimin maksimize edilebilmesi için, her üretim faktörünün marjinal prodüktivitesinin birbirine eşit olması gerekmektedir. Eğer bir ülke ekonomisinde böyle bir kaynak dağılımı sağlanmışsa, üretim faktörlerinin dağıtımını değiştirmekle, üretimi artırmak mümkün olmayacaktır. Kaynakların optimal dağılımını sağlayan bu kriter *marjinal prodüktivite eşitliği* kriteri olup, bunun gerçekleşmesi için üretim faktörlerinin mobilitesinin tam olması ve tam rekabet koşullarının var olması gerekmektedir. Oysa AGÜ' lerin ekonomilerinde hem faktör mobilitesi sınırlıdır, hem de monopol eğilimleri yüksektir. Bu yüzden marjinal prodüktivite eşitliği kriteri ile AGÜ' lerin kalkınma sorununa reçete geliştirmek çok zordur (Savaş, 1979).

Klasik liberal ekonomi yaklaşımı piyasa şekli olarak tam rekabet koşullarını varsayar. Ekonomik sistemin kendi kendine herhangi bir müdahale olmaksızın işleyeceğini, üretim, teknoloji seçimi, yatırım, mübadele gibi konularda piyasanın rehberlik edeceğini kabul eder. Kendi kendine işleyen piyasa mekanizmasına sahip ülke ekonomilerinde; (a) *kaynaklar en etkin biçimde dağılıma sahip olur*, (b) *fiyatlar ortalama maliyetlerin en düşük olduğu noktada dengeye gelir*, (c) *tam istihdama ulaşılır*, denilirse de piyasa mekanizmasının iyi çalışması için gerekli koşullar AGÜ' lerde gerçekleşmediğinden, sayılan olumlu sonuçlara ulaşma yolunda devamlı olarak engellerle karşılaşmaktadır. AGÜ' lerle ilgilenen iktisatçılar ve Birleşmiş Milletler uzmanları kalkınma sorunun çözümü için "*ekonomiye müdahale edilmesi*" nin gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

Kaynakların optimal dağılımı yönünden ele alındığında piyasa mekanizmasının alternatifi *planlama* olmaktadır. *Marjinal analiz* ve bu analize dayanan *piyasa*

mekanizmasının AGÜ’ lerde işleyememesi gibi nedenler, planlama tekniklerinin faktör dağılımında daha etkin bir mekanizma olduğunu ortaya koymuştur. Bugün, sahip oldukları ekonomik düzen ne olursa olsun bütün ülke ekonomileri *planlı ekonomi* halindedir.

Kırsal kalkınma

AGÜ’ lerde kalkınma bir taraftan kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, üretim hayatının geliştirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, teknolojik ilerlemenin hızlandırılması gibi temel ekonomik konular üzerinde yoğunlaşırken, diğer taraftan tarımsal verimliliğin artırılması, altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve ülke insanların eğitim, beslenme ve sağlık sorunlarının çözülmesini gerektirmektedir. Burada en son belirtilen kalkınma konuları, herhangi bir AGÜ’ nin bütün yörelerini ilgilendiren sorunlar olabileceği gibi, düalist (ikili) yapının varlığı nedeniyle daha çok kırsal bölgelerde ağırlığını hissettiren sorunlardır. Öte yandan bu ülkelerde piyasa mekanizmasının hemen hemen hiç çalışmadığı alanlar kırsal bölgelerdir. Zira kırsal yöreler, kendine özgü bir işleyiş yapısı olan *kapalı ekonomiler* halindedir. Kırsal yörelerde üretim ve tüketim piyasalarını birleştiren mübadele mekanizması yeterli derecede gelişmemiş olup, yapılan üretim büyük ölçüde kırsal toplumların ya da ailelerin kendi tüketim ihtiyaçlarında kullanılmaktadır.

Kırsal yörelerde yaşayan insanlar geçimlerini genel olarak, toprağa dayalı bir üretim dalı olan tarımsal üretimden sağlamaktadır. Tarımsal üretim parasal gelir elde etmekten çok, günlük gıda güvenliğinin sağlanması için yapılmaktadır. Fakat üretim tekniklerinin ilkel ve geleneksel oluşu, istenilen düzeyde verim alınamamasına, dolayısıyla gıda güvenliği tehlikeye düşmesine neden olmaktadır.

Dengeli kalkınma açısından kırsal yöreler, çeşitli altyapı (yol, su, elektrik, vb gibi) yatırımlarının götürülmesi gerekli yörelerdir. Genel olarak kentsel nüfusun barındığı yerleşim birimleri altyapı yatırımlardan büyük ölçüde pay alırken, kırsal nüfusun barındığı bölgeler bu yatırımlardan yoksun kalabilmektedir. Ayrıca eğitim ve sağlık sorunlarının en yoğun şekilde hissedildiği, kaynak kullanımının rasyonel olmadığı alanlar yine kırsal yörelerdir. Diğer yandan, insan kalkınmasının (human development) en öncelikli hedef kitlesi kırsal yöre insanlarıdır.

Kırsal Kalkınmanın Gereği ve Kapsamı

Dünya nüfusunun yarıdan fazlası AGÜ’ lerin kırsal alanlarında, kaynakların çok az değerlendirilebildiği, sağlık koşullarının yetersiz olduğu, ilkel tarımsal uğraşların yapıldığı bir ortam içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Böyle bir yaşam ortamı insanlara fakirlik ve yoksulluk getirmektedir. AGÜ’ ler, kalkınmalarını gerçekleştirirken kırsal yörelerde bulunan insanları ihmal etmemek ve kırsal kalkınma çalışmalarına özel önem vermek zorundadır. En basit tanımıyla kırsal kalkınma; *insan yaşamına olumsuzluklar getiren kırsal çevre koşullarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalardır*.

AGÜ’ ler, kırsal bölgelerde yaşayan insanların sorunlarını çözümlmek amacıyla çeşitli kırsal kalkınma programları uygulamaktadır. AGÜ’ lerde tarımsal uğraşların, ülke ekonomisi içerisinde önemli bir üretim dalı olması, uygulanan projelerin tarımsal ağırlıklı bir yapı taşımasına neden olmaktadır. Gerçekten

tarımsal kalkınma, kırsal bölgelerin kalkınmasında çok önemli ve gerekli bir kalkınma uğraşısı olmasına rağmen kırsal kalkınma, kırsal yaşamın tarımsal bakış açısı içerisinde bulunmayan konuları da bünyesine almaktadır. Bu güne kadar kırsal kalkınma üzerine birçok tanım yapılmış ve kırsal kalkınma konularının çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. 1970' li yıllarda Birleşmiş Milletler Teşkilatının desteği ile yapılan bir toplantıda ele alınan konular, kırsal kalkınmanın kapsamı hakkında çarpıcı bir bakış açısı vermektedir. Buna göre kırsal kalkınma, sadece tarımsal gelişme ve ekonomik büyüme şeklinde dar anlamıyla algılanmamaktadır. Çünkü kırsal kalkınma, kırsal toplumların ekonomik ve sosyal amaçlar ile gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bütünleşik bir süreçtir. Bu dönüşüm sağlanırken kırsal toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkiler iyi bir konuma getirilmeye çalışılmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmalarında, kırsal toplumların problemleri belirlenmekte ve tanımlanmakta, bu problemlere göre uygun çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bu nedenle, kırsal kalkınma programlarının çözmeye yöneldiği sorunlar, sadece tarımsal uğraşları ya da ekonomik konuları değinen sorunlar değildir. Kırsal kalkınma ile çözülmesine çalışılan sorunlar, geniş anlamı olan sözcüklerle düşündüğümüzde iki ana gruba ayrılabilir. Bunlar;

(A) Fiziksel sorunlar: Bu sorunlar kırsal bölgelerin fiziksel çevresi ile ilgilidir. Bu problemlere altyapı olanaklarının yetersizliği, eğitim ve sağlık koşullarının olumsuzluğu, tarımsal verimliliğin düşüklüğü, içme ve sulama suyu azlığı, toprak erozyonu örnek olarak gösterilebilir.

(B) Fiziksel olmayan sorunlar: Bu sorunlar kırsal toplumların içinde yaşadıkları bölgenin ekonomik ve sosyal koşulları nedeniyle meydana geleceği gibi, ülke yönetiminden de kaynaklanabilir. Bu sorunlara örnek olarak işlenebilir arazilerin azlığı, devlet hizmetlerinin yetersizliği ya da ulaşamaması, daha fazla toprağı ve kapitali olan çiftçilere bağımlık gösterilebilir (Oakley ve Garforth,1985).

Yukarıdaki açıklamalar kırsal kalkınma üzerinde düşünürken, kırsal yöre insanların günlük olarak karşılaştığı bütün sorunların dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kırsal yöredeki sorunların fiziksel nitelikli olanlarının, göreceli olarak teşhisi ve tanımlanması kolaydır. Bu tür sorunların herhangi bir gözlem ya da inceleme ile kolayca anlaşılabilir ve sorunun çözümüne yönelik uygun bir hareket tarzı geliştirilebilir. Örneğin, tarımsal verimliliğin düşüklüğü bir sorun olarak teşhis edilmişse, bunun nedeni araştırılarak uygun bir çözüm yolu bulunabilir. Ya da içme suyu kıtlığı olabilir ve bir içme suyu projesi ile sorunun çözümüne ulaşılabilir.

Fiziksel olmayan sorunların teşhisi ve tanımlanmasında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Fakat üzerinde çalışılan kırsal bölgenin, sosyoekonomik ve sosyopolitik yapısını analiz ederek, bu tür sorunların teşhisine ulaşılabilir. Örneğin, tarımla uğraşan çiftçilerin, yaşadıkları bölge içerisinde diğer kişilerle ilişkileri vardır. Bu ilişkiler fiziksel sorunlar hakkında bize ipucu sağlarlar. Gelişmekte olan birçok ülkenin kırsal yörelerinde, borç para veren kişilere bağımlılık, tarımla uğraşan küçük çiftçilerin karşılaştığı önemli bir sorundur. Ayrıca kırsal yöre insanları ellerinde bulunan kaynakları etkin ve verimli şekilde

kullanmasını bilmeyebilirler. Ya da yürütülecek bir kırsal kalkınma faaliyetinin kendilerine ne gibi yararlar sağlayacağını algılayamayabilirler. Bu gibi sorunlar, kırsal kalkınma çalışmaları içerisinde çözülmesi gerekli konular arasındadır.

Niteliği ne olursa olsun, kırsal yöre sorunlarının bileşik ve karmaşık bir yapısı vardır. Kırsal kalkınma çalışmalarında ele alınacak stratejiler bu bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Fakat bütün kırsal bölgelerin problemlerine çözüm getirebilen tek bir strateji bulunmamaktadır. Herhangi bir kırsal yöre için geliştirilmiş olan bir kalkınma stratejisi, başka bir yöre için uygun olmayabilir. Çünkü, birbirlerinden farklı özellik ve niteliklere sahip kırsal yörelerin, yine birbirlerinden farklı özellik ve nitelikte problemleri vardır. Bu nedenle kullanılacak kırsal kalkınma stratejileri birbirinden farklı olacaktır. Genel olarak kırsal kalkınma çalışmalarında ele alınan stratejileri üç ana başlık halinde vermek mümkündür:

(I) Teknolojik stratejiler: Bu stratejiyi teknolojik gelişmeleri kullanarak kırsal toplumların bakış açılarını değiştirmek şeklinde özetleyebiliriz. Kırsal toplumların getirilen teknolojik yeniliğe uyum sağlaması ve mevcut kırsal yapı içerisinde bu yenilikleri kullanması ana ilkedir. Bu stratejinin dikkate aldığı çalışma konuları arasında, tarımsal üretim tekniklerinin geliştirilmesi, makine tarımsal ilaç ve gübre kullanılması, hayvancılıkta yapay dölleme, el sanatlarında becerilerin geliştirilmesi sayılabilir.

(II) Katılımcı reformist stratejiler: Teknolojik değişimin bu stratejide de önemli bir yeri olmasına rağmen stratejinin anlamını, insanların kırsal kalkınma çalışmalarında etkin bir rol alması vermektedir. Kırsal kalkınma çalışmalarına halkın katılımı bu stratejinin temelidir.

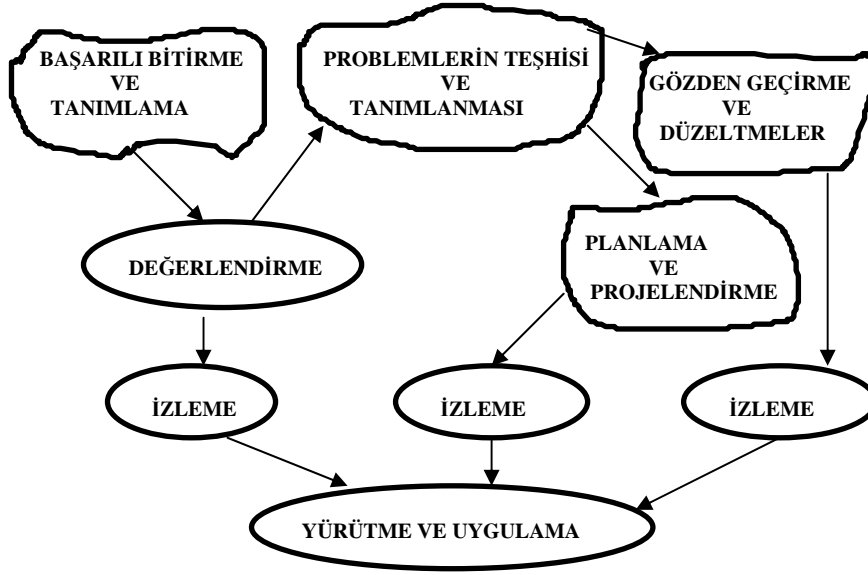
(III) Yapısal stratejiler: Bu strateji öncelikle kırsal yörede var olan sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri topluca araştırmaktadır. Daha sonra bu ilişkilerin kırsal yöre insanlarına getirdiği olumsuz sonuçları belirlemekte ve bu olumsuzlukları giderecek hareket tarzı ile kırsal kalkınma çalışmalarının yürütülmesini sağlamaktadır.

Yukarıda belirtilen stratejiler bir model olarak ortaya konmamaktadır. Ayrıca, bir kırsal kalkınma çalışmasının tek bir strateji ile yürütülmesi de önerilmemektedir. Burada vurgulanması gereken konu, kırsal kalkınma çalışmalarında izlenecek stratejilerin birden fazla olabileceği ve bunların bir karışım içinde bulunabileceğidir (Oakley ve Garforth,1985).

Kırsal Kalkınmanın Prensipleri ve Uygulama Çerçevesi

Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal alan içerisinde teşhis edilen sorunların niteliği ve alternatif çözüm yollarına göre, kırsal yapıya farklı konularda ve çeşitli zaman süreçleri içerisinde müdahale edilmesini gerektiren çalışmalardır. Kırsal kalkınma, geniş anlamıyla kırsal toplumların gelişmiş toplum statüsüne dönüştürüldüğü bir süreç olarak algılanırsa ve bu sürecin aşama aşama oluşacağı düşünülürse, bu alanda yapılacak çalışmaların belirli uygulama dönemleri içinde olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan ülkelerin kırsal kalkınma çalışmalarında hangi noktada bulunduğu bakılmaksızın bir kırsal kalkınma döneminin ana aşamalarını Şekil (1)' deki gibi göstermek mümkündür (FAO/RAPA, 1988).

Şekil (1) Bir Kırsal Kalkınma Döneminin Belli Başlı Aşamaları (FAO/RAPA, 1988).

Şekilden de görüleceği üzere bir kırsal kalkınma dönemine kırsal yörede bulunan sorunların teşhisi ve tanımlanmasıyla başlanmaktadır. Daha sonra bu sorunların çözümünü sağlayan en iyi alternatif hareket tarzının seçildiği ve kırsal yapıya müdahale şeklinin belirlendiği planlama çalışmaları yapılmaktadır. Hazırlanan plan ve projeler, uygulama alanına konularak yürütme işlemi gerçekleştirilmektedir. Uygulama süreci içerisinde izleme yapılmakta ve toplanan izleme değerleri ile kırsal kalkınma dönemi değerlendirilmektedir. Başarılı sonuçlar, bu dönemin çıktısı olarak ayrılmakta ve tekrar başa dönülmektedir. Eğer başarısız bir durum söz konusu ise, başarısızlığın nedenleri araştırılmakta düzeltme işlemlerinden sonra, aynı aşamalar takip edilerek teşhis edilen sorunların çözülmesine yeniden başlanmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmaları burada açıklandığı gibi, birden fazla kalkınma dönemini içeren çalışmalar şeklinde yapılabilir (FAO/RAPA, 1988).

Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal kalkınma projesi ya da projeler demeti şeklinde bir kırsal kalkınma programı olarak uygulanmaktadır. Uygulamaları yapan birimler devletin kendi kuruluşları (*Government Organization*) olabileceği gibi, kamu niteliği bulunmayan gönüllü kuruluşlar (*Non Government Organization*) olabilmektedir. Uygulanacak projeler kırsal yörelerin sorunlarını çözüm getiren projeler olacaktır.

Kırsal kalkınma projeleri ya da programları, hangi nitelikleri olursa olsun bir hazırlama sürecini gerektirmektedir. Bu hazırlama sürecinde belirli aşamalarla birbirini takip eden bir dizi işlem yapılmaktadır. Bu işlemler, kırsal yöreye özgü sosyoekonomik etüt-envanter ve sorun analizi (EE&SS), planlama ve

projelendirme (P&P), yürütme ve uygulama (Y&U), izleme ve değerlendirme (İ&D) aşamalarından ibarettir. Kırsal kalkınma programlarının hazırlanmasında ve bu programlar kapsamında yer alacak projelerin dizaynında uyulması gerekli önemli prensipler vardır. Kırsal kalkınma çalışmalarında görev alacak personele rehberlik eden bu prensipler, kırsal kalkınmanın temel prensipleri olarak kabul edilebilir. Ana çizgileri ile şu şekildedirler:

(1) Herkese Ulaşılabilirlik (Access): Kırsal kalkınma çalışmalarının getireceği fayda kırsal bölgede bu çalışmalara gereksinimi olan, gönüllü ve istekli bütün kişilere ulaşabilmelidir. Bazı kişilere uygulamalara girmek ve yararlanmak hakkı verilirken, aynı konumda bulunan diğer kişilere bu haktan yoksun bırakmak kırsal kalkınmanın insan eşitliği ilkesine terstir.

(2) Bağımlılık Yaratmamak (Independence): Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal yöre insanlarını destekleyecek şekilde planlanmalıdır. Çalışmalar geçim güvenliği açısından insanları, bu gibi çalışmalara bağımlı hale sokmamalıdır. İnsanlar bu program ya da projelerin uygulanmasından sonra da kendi ayakları üzerinde durarak yaşamlarını sürdürebilmelidir.

(3) Sürdürülebilirlik (Sustainability): Kırsal kalkınma çalışmalarının getireceği çözümler kısa dönemli, geçici çözümler değil uzun dönemli geniş bir gelecek perspektifini içeren çözümler olmalıdır. Kısa dönemli çözümler, bazı sonuçların hemen alınmasını sağlayabilir. Fakat uzun dönemli, çözümler sürekli ve kalıcı başarıların elde edilmesini sağlar.

(4) Aşamalı Yaklaşım (Going forward): Kırsal kalkınma çalışmalarında, insanlara götürülmek istenilen her türlü yenilik (teknoloji, kültür, vb gibi) aşama aşama götürülmelidir. Tüm yenilikler bir anda verilerek şaşkınlık ve tereddüt yaratılmamalıdır. Adım adım ve sürekli bir şekilde gelişen mütevazı bir ilerleme, her şeyi bir anda gerçekleştiren ilerlemeden daha iyidir.

(5) Katılım (Participation): Kalkınma insanlar için (*for people*) değil, insanlarla birlikte (*by people*) yapıldığı zaman gerçek anlamını kazanmaktadır. Kırsal kalkınmada üzerinde çalışılan yöre halkının düşüncelerini almak ve uygulamaların her aşamasında katılımlarını sağlamak gerekmektedir.

(6) Etkililik (Effectiveness): Kırsal kalkınma çalışmaları, kırsal yöre kaynaklarının etkili ve verimli kullanımı üzerine yoğunlaşmalıdır. Kaynakların yeterli kullanımından çok, etkili kullanımı önemlidir (Oakley ve Garford, 1986).

Ülke kalkınması olarak kırsal kalkınma uygulamalarını yapacak olan ülkeler, hangi kırsal yerleşim birimlerinde, ne kadar kırsal nüfus bulunduğunu belirlemek durumundadır. Kırsal yerleşim birimleri denildiği zaman mahalle, mezra, köy ve kasaba şeklindeki yerleşim birimleri akla gelecektir. Bu yerleşim birimleri ülkelerin idari yapısı içinde, belirli fonksiyonları yerine getiren yönetim organları ile temsil edilmektedir. Örneğin, siyasal rejimi demokrasiye dayanan ülkelerde, bu yönetim organlarında görev alan kişiler (*belediye başkanı, muhtar*) seçimle işbaşına gelmektedir. İdari mekanizması oturmuş ülkelerde yerleşim birimlerinin sayısını belirlemek zor değildir. Zira, idari yapının içinde tutulan kayıtlar ve çeşitli istatistik veriler kırsal yerleşim birimi sayısını verebilir. Fakat, idari yapısı

oturmamış AGÜ' lerde, kırsal yerleşim birimi sayısını belirlemek zordur. Çünkü, bu ülkelerin kırsal yöreleri, ülke ile bütünlük sağlayan idari yapıya henüz kavuşamamışlardır. Afrika ve Asya-Pasifik Rejyonunda bulunan bazı ülkeler bu niteliktedir. Bu ülkelerde öncelikle yapılması gereken işlem, kırsal yörelerin idari yapılarının belirlenerek ülke ile bütünleştirilmesi olacaktır.

Kırsal yerleşim birimlerinin sayısal miktarı ve bu birimlerde yaşayan nüfusun belirlenmesi sonucunda ülkenin kırsal kalkınma çalışmalarına ne ölçüde önem vereceği ya da kırsal kalkınma çalışmalarının ağırlığının ne olacağının tespiti zor olmayacaktır. Burada belirleyici ölçüt, kırsal alanda yaşamını sürdüren nüfus miktarı ve kırsal nüfusun, toplam ülke nüfusuna göre oransal değeri olacaktır.

Kırsal yerleşim birimlerinin ve bu birimlerde yaşayan nüfusun belirlenmesi sonucunda, kırsal kalkınma çalışmalarının yapılacağı potansiyel alan ve hedef kitle belirlenmiş olmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmalarının ülkeden ülkeye farklılıkları olduğu gibi, bir ülke içerisinde bölgesel farklılıklar nedeniyle farklı çalışma konuları gündeme gelebilmektedir.

Kırsal alan içerisinde bulunan yerleşim birimleri potansiyel çalışma alanı olarak belirlendikten sonra, hangi yerleşim birimlerinden başlanarak uygulamalara geçileceğinin tespiti gerekmektedir. Bu sorun kalkınma önceliklerinin belirlenmesi ile çözülmektedir. Kalkınma öncelikleri ülkenin idari yapısına göre il, ilçe, bucak, kasaba, köy düzeylerinde belirlenebileceği, bölgesel olarak da belirlenebilir. Kalkınma önceliklerinin belirlenme gereği, AGÜ' lerde kalkınma için kullanacak kaynakların özellikle finansman kaynaklarının yetersiz oluşudur. Kırsal kalkınma çalışmalarında, kırsal bölgelere götürülecek olan temel altyapı yatırımları ya da üretimi artırıcı yatırımların kalkınma önceliği olan bölgelerden başlanarak yapılması, kalkınma düzeyleri açısından ülke içinde farklılıkları olan bölgelerin oluşmasını önleyecektir. Kalkınma önceliği olan kırsal bölgeler dikkate alınarak yapılacak çalışmalar, dengeli kalkınma ortamı sağlayacağı gibi, siyasal tercihlerle yatırımların belirli yörelerde toplanmasını önleyecektir. Zira birçok AGÜ' de kırsal kalkınma çalışmalarında öncelikler siyasal tercihler dikkate alınarak yapılmaktadır. Öte yandan bazı kırsal kalkınma çalışmaları, bölgesel öncelik taşımaksızın tüm ülkeyi kapsamına alan bir program içerisinde de yapılabilmektedir.

Kırsal kalkınma çalışmalarının genel uygulama çerçevesini şu ana çizgilerle vermek mümkündür:

- kırsal alan içerisinde bulunan yerleşim birimlerinin idari (il, ilçe, kasaba, köy, mahalle, mezra, vb gibi) konumu ve fiziki sınırları (bölge, havza, il, ilçe, köy sınırları gibi) belirlenmektedir.
- kırsal yerleşim birimlerini her açıdan tanımlayan ve çeşitli temel bilgilerin toplanmasını sağlayan etüt ve envanter çalışmaları yapılmaktadır.
- kırsal yerleşim birimlerinin kalkınma öncelikleri, belirli kriterler çerçevesinde tespit edilmektedir.
- kalkınma önceliği ilk sıralarda olan yerleşim birimlerinden başlanarak, bu yerleşim birimlerinin sorunlarını ortaya koyan analizler yapılmaktadır.

- teşhis edilen sorunlar önceliklendirilmekte, alternatif çözüm yolları çerçevesinde kırsal yapıya hangi konularda, nasıl müdahale edileceği belirlenmektedir.
- teşhis edilen sorunların çözümüne yönelik müdahale konularını içeren kırsal kalkınma plan ve projeleri hazırlanmaktadır.
- plan ve projeler yıllık programlar haline getirilmekte, finansman kaynakları, uygulayıcı personel ve birimler açısından desteklenmektedir.
- uygulayıcı birimler kırsal kalkınma plan ve projelerinin uygulama ve yürütme işlemini gerçekleştirmektedir.
- uygulama süreci içerisinde, plan ve projelerin sağlıklı bir şekilde yürütülüp yürütülmediği gözlenmekte ve izlenmektedir.
- uygulama süreci belirli zaman dilimlerine bölünerek, bu dilimler içerisinde hangi sonuçlara ulaşıldığı belirlenmekte ve uygulama süreci sonunda tüm çalışmalar genel bir değerlendirmeye alınmaktadır.
- başarılı sonuçlar teşhis edilen ve önceliklendirilen sorunun ortadan kaldırıldığını, başarısız sonuçlar ise hataların olduğunu ortaya koyacaktır.

Yukarıda yapılan açıklamalar, Şekil (1)' de verilen bir kırsal kalkınma döneminin ayrıntılı açıklaması olup, kırsal kalkınma çalışmalarının uygulama çerçevesini genel hatlarıyla ve birbirini takip eden aşamaları ile vermektedir. Bu açıklamalar daha çok kırsal kalkınma çalışmalarına ilk defa, istikrarlı kalkınma politikası içinde başlayacak olan ülkeler için geçerlidir. Oysa bazı ülkeler kırsal kalkınma çalışmalarına daha önce başlamış ve bu alanda belirli bir yol almış olabilir. Zaten bugün kalkınmışlıkları hangi düzeyde olursa olsun, bu güne kadar geliştirmekte olan birçok ülkenin kırsal kalkınma çalışmalarını ihmal etmedikleri görülmektedir. Bu açıdan hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun, kırsal kalkınma geliştirmekte olan ülkelerin üzerinde önemle durdukları bir çalışma alanı olmaktadır.

KAYNAKLAR

- FAO/RAPA, 1988. Participatory Monitoring and Evaluation (Handbook for Training Field Workers), FAO/RAPA Publication No: 1988/2, Bangkok, Thailand.
- Geray, U., 1991. Ekonomi, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 3633, Or. Fak. Yayın No:408, İstanbul, Türkiye.
- İlkin, A., 1979. Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi (Üçüncü Baskı), İ.Ü. Yayın No: 2691, İk. Fak. Yayın No: 453, İstanbul, Türkiye.
- Oakley, P. ve Garforth, C., 1985. Guide to extension training, FAO Training Series, No: 11, FAO, Rome, Italy.
- Savaş, F.V., 1979. Kalkınma Ekonomisi (İkinci Baskı), İ. İ. T. İ. A. Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, İstanbul, Türkiye.